

Raadsvergadering 17 december 2010

**Agenda en verslag van de 673e (448e openbare)
vergadering van de Sociaal-Economische Raad,
gehouden op vrijdag 17 december 2010**

Agenda van de 673e (448e openbare) vergadering van de Sociaal-Economische Raad, gehouden op vrijdag 17 december 2010 in het gebouw van de raad, aanvang 10.15 uur.

1. Opening
2. Ingekomen stukken en mededelingen (R/2648)
  - Mededelingen
  - Benoemingen en mutaties
  - Overzicht ontvangen adviesaanvragen, van overige toegezonden documenten en van uitgebrachte adviezen
3. Verslag van de 672e (447e openbare) vergadering d.d. 15 oktober 2010
4. Actualiteiten
5. Ontwerpadvies *Meer chemie tussen groen en groei. De kansen en dilemma's van een biobased economy* (R/2649)
6. Rondvraag en sluiting

Verslag van de 673e (448e openbare) vergadering van de Sociaal-Economische Raad, gehouden op vrijdag 17 december 2010 in het gebouw van de raad, aanvang 10.15 uur.

Aanwezig de leden: Boot, Bovens, Bussemaker, Gortzak, Grapperhaus, Hartveld, Jongerius, Kamps, Maat, Passchier, Smit, Snoey, Van Straalen, Steenborg, Stevens, Teulings, Weurding, Wientjes

Voorzitter: Rinnooy Kan

Gast: Van Duyne

Secretariaat: Timmerhuis (AS), Bloem (commissiesecretaris), Kokshoorn en Nuijens (notulisten)

Afwezig de leden: Barth, Brinkman, Brouwer, Fresco, De Glas, Den Haan, Hermans, Hoogstraaten, Kamminga, Van der Kolk, Limmen, Van Praag, Rijnierse, Sakkers

Aanwezig de plaatsvervangende leden: Van Elsen, Hartvelt, Raats, Schenk

1. Opening en mededelingen

De voorzitter

De voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom. Hij staat kort stil bij de metamorfose die de raadzaal na de grootschalige opknappbeurt heeft ondergaan. De zaal is inmiddels – mede door het verplaatsbare meubilair – uitermate geschikt voor velerlei bijeenkomsten. Spreker brengt deze mogelijkheid gaarne onder de aandacht van organisaties die op zoek zijn naar een Haagse locatie voor hun congressen of bijeenkomsten van andere aard.

Op hun tafel hebben de raadsleden – ter opvrolijking van de Kerstdagen – een klein geschenk aangetroffen, namelijk het boek 'Moet kunnen' van Herman Pleij.

2. Ingekomen stukken en mededelingen (R/2648)

- Mededelingen
- Benoemingen en mutaties
- Overzicht ontvangen adviesaanvragen, van overige toegezonden documenten en van uitgebrachte adviezen

De voorzitter spreekt een kort *In Memoriam* uit voor de heer Ad Verhoeven, die op 14 november jl. op 61-jarige leeftijd is overleden. Het overlijden, dat een groot verlies betekent, kwam voor velen niet onverwacht, zeker niet voor de Vakcentrale MHP. De voorzitter, en met hem vele anderen, houden bijzondere herinneringen aan de contacten met Ad Verhoeven. De SER is de heer Verhoeven dankbaar voor de rol die hij heeft willen spelen. Hij was vele jaren onderhandelaar bij de Unie BLHP, die later De Unie ging heten en vanaf 1 april 1998 tot 1 juni 2008 was hij voorzitter van de MHP. Velen hebben hem in die rol kunnen waarnemen, in de moeilijke jaren onder het eerste en tweede kabinet-Balkenende. Ad Verhoeven was nauw betrokken bij de grote manifestatie op het Museumplein in 2004. In vele opzichten een historisch moment, 200.000 mensen. Hij noemde het zelf een hoogtepunt uit zijn carrière om zoveel mensen betrokken te zien bij wat op dat moment een belangrijk sociaal vraagstuk was. Tijdens de periode van zijn MHP-voorzitterschap was hij ook lid van het Dagelijks Bestuur van de SER. Ook in die rol heeft men hem leren kennen als een groot voorstander van de overlegeconomie; altijd bereid tot discussie en dialoog.

In zijn uitstraling rustig maar tegelijkertijd vasthoudend en in alle gevallen bereid tot het verkennen van belangrijke en nuttige compromissen. Ook in die rol heeft hij de Nederlandse samenleving grote diensten bewezen. In 2008 werd hij daarvoor, zeer welverdiend, koninklijk onderscheiden.

Een persoonlijk verlies, een verlies voor de SER en voor Nederland. De raadsleden die aanwezig waren op zijn begrafenis in Noord-Brabant, hebben ervaren dat hij ook een buitengewoon gewaardeerd lid was van de dorpsgemeenschap. Alles bij elkaar voldoende redenen om in respect en dankbaarheid stil te staan bij het overlijden van Ad Verhoeven.

Met een moment van stilte herdenkt de *raad* Ad Verhoeven.

De voorzitter Vervolgens meldt de voorzitter het overlijden van de heer Jan Oosterhof, die van 1984 tot 1987 lid is geweest van de raad en van het Dagelijks Bestuur namens de KNOV. Ook Jan Oosterhof heeft een zeer gewaardeerde bijdrage aan het werk van de SER geleverd.

De ingekomen stukken en mededelingen geven geen aanleiding tot commentaar en worden voor kennisgeving aangenomen.

3. Verslag van de 672e (447e openbare) vergadering d.d. 15 oktober 2010

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld.

4. Actualiteiten

Er melden zich geen sprekers voor dit agendapunt.

5. Ontwerpadvies *Meer chemie tussen groen en groei. De kansen en dilemma's van een biobased economy (R/2649)*

De voorzitter Door de slechte weersomstandigheden is een aantal raadsleden afwezig. Er is evenwel, aldus de voorzitter, voldoende quorum om het voorliggende advies vandaag vast te stellen.

Na de aanwezigen te hebben geattendeerd op het uitgereikte amendement, nodigt de voorzitter de rapporteur, oud-kroonlid de heer Van Duyne, uit om zitting te nemen aan de bestuurstafel, evenals de heer Bloem, die bij voorbaat door spreker wordt bedankt voor het werk dat door hem, en zijn collega's, is verricht.

Van Duyne De heer Van Duyne spreekt over een boeiend adviestraject, dat wat langer heeft geduurd omdat vele buitenstaanders de gelegenheid is geboden hieraan deel te nemen. Er zijn adviezen ingebracht vanuit de gespecialiseerde regio's op dit terrein. In de loop van het gesprek nam het enthousiasme toe, zeker toen de juiste weg was gevonden om de biobased economy te benaderen. Lastig is dat hieraan ook negatieve aspecten verbonden zijn. Er dreigen gevaren maar tegelijkertijd zijn er, bij een deugdelijk gestructureerde aanpak, enorme kansen. Er is nog een weg te gaan alvorens de beoogde doelen kunnen worden gerealiseerd. Spreker heeft het als bijzonder interessant ervaren dat een groot gedeelte van de biobased economy er in feite al heel lang is. Al lange tijd vinden producten die uit landbouwproducten voortkomen hun weg naar de markt. Dat betekent dat er een groot aantal mensen is dat op dit gebied al activiteiten ontplooit. Hoewel er nog geen sprake is van een structuur, is er wel al sprake van een soort markt. De haven van Rotterdam speelt daarbij een belangrijke rol, maar ook bij de elektriciteitsopwekking wordt al zeer veel gedaan met biobased economy. Er moet nu een vervolgstap worden gemaakt met de schaarse grondstoffen die de basis vormen voor de biobased economy.

In de loop van het adviestraject hebben steeds meer partijen zich aangesloten. Ook bij de overheid bestaat er een grote belangstelling voor het thema en spreker hoopt dat het advies gaat bijdragen aan een verdere gestructureerde discussie.

De voorzitter Na de heer Van Duyne te hebben bedankt voor zijn betrokkenheid en inzet bij de totstandkoming van het voorliggende advies, biedt de voorzitter de gelegenheid voor een bijdrage in een eerste ronde.

Hartvelt De heer Hartvelt is recent in zijn hoedanigheid als voorzitter van de AAVN toegetreten tot dit college. Hij voert namens werkgevers het woord over een advies dat meer dan zijn warme belangstelling heeft onder de titel: *'Meer chemie tussen groen en groei. De kansen en dilemma's van een biobased economy'*. In het dagelijks leven is spreker CEO van Crown Van Gelder, een bedrijf gespecialiseerd in hoogwaardige specialiteiten van houtvrij ongestreken papier. Tevens is hij voorzitter van de Koninklijke VNP, maar bovenal ervaringsdeskundige, want de Nederlandse papierindustrie is al zo'n 400 jaar een 'biobased industry'. Interessant in dit tijdsgewricht – waarin veel van de maakindustrie wordt verplaatst naar China – is de constatering dat de papierindustrie afkomstig is uit China, waar de eerste bewijzen stammen uit het jaar 105, toen Tsai Lun het proces ontdekte om uit onder andere lompen vezels te maken. Papier is toen perkament gaan vervangen als informatiedrager om de keizerlijke bevelen in dat enorme keizerrijk te distribueren. Het feit dat na bijna 2000 jaar afwezigheid China in de laatste tien jaar tijd de grootste papierindustrie ter wereld heeft opgebouwd en thans met dumprijzen het onze lokale industrie wel erg moeilijk maakt, geeft overigens een merkwaardige 'back to the future'-gevoel: een industrietak die dus al 2000 jaar biobased is.

Alle geledingen van het bedrijfsleven zijn ervan overtuigd dat de biobased economy er gaat komen. Velen verwachten een transitie, of een industriële revolutie, naar een biobased 'society'. Biomassa is terug van weggeweest, want tot het midden van de vorige eeuw was de economie al grotendeels 'biobased'. Talloze producten werden gemaakt op basis van dierlijke of plantaardige grondstoffen. Door de opkomst van de petrochemie werden veel biobased producten verdrongen door producten gemaakt op basis van fossiele grondstoffen. Veel welvaart is te danken aan deze petrochemische industrie, maar men ervaart nu ook dat een economie gebaseerd op fossiele grondstoffen niet zonder problemen is. De belangrijkste is natuurlijk het vrijkomen van CO₂, dat in hoge concentraties in de atmosfeer een bijdrage levert aan het broeikaseffect dat klimaatverandering veroorzaakt. Een ander majeur probleem is de eindigheid en mogelijke schaarste van onze fossiele bronnen, hetgeen geopolitieke conflicten oproept. Deze kwesties maken het zoeken naar een structureel alternatief noodzakelijk. Daarbij komt nog dat de wereldbevolking groeit van circa 6 miljard inwoners nu naar ca. 9 miljard in 2050. Deze bevolkingstoename, die ook gevoed moet worden, en de sterke economische groei die veel arme landen nu gelukkig doormaken, maakt het uitbreiden van de fossiele grondstoffenbasis meer dan gewenst.

Een economie die draait op in feite continue hernieuwbare groene grondstoffen is een fantastisch perspectief. Wat men in feite doet, is het huidige systeem van lineaire productieprocessen ombouwen door het sluiten van kringlopen. Hierdoor ontstaat een praktisch 'onuitputtelijk' alternatief voor eindige fossiele grondstoffen. Werkgevers zien dat als één van de belangrijkste routes naar verduurzaming van de economie. Dit wenkend perspectief komt echter alleen in beeld als men in staat is de biobased economy op de juiste manier in te richten – en daarmee doelt spreker op een zodanige inrichting, dat men maximale waarde creëert uit biomassa en reststromen en kringlopen sluit. Men spreekt in dit verband wel van een waardepiramide van groene grondstoffen, ook wel cascadering genoemd. Op basis van de samenstelling van biomassa moet steeds de

meest geschikte toepassing en hoogste economische waarde worden gecreëerd. De optimale waardeketen moet in stand worden gehouden en niet worden verstoord door bijvoorbeeld het overmatig subsidiëren van bepaalde schakels in de waardeketen. Een voorbeeld is de discussie die nu plaatsvindt over het subsidiëren van het mee-stoken van biomassa in energiecentrales. Het idee hierachter is begrijpelijk, namelijk het realiseren van een aanzienlijk aandeel hernieuwbare elektriciteitsproductie, maar het effect in de praktijk kan zijn dat door deze stimulering waardevolle biomassastromen linea recta naar de energiecentrales worden gezogen in plaats van dat deze de cascade doorlopen. Daarbij wordt biomassa kunstmatig duurder gemaakt, waar andere sectoren zoals de bouw, de meubelsector, maar ook sprekers 'eigen papierindustrie' last van hebben. Het verstoren van de waardeketen zal ertoe leiden dat we geen volwaardige biobased economy ontwikkelen.

Daarnaast leidt deze lineaire biomassabenuutting niet tot de benodigde kringloopsluiting om voldoende biomassa te kunnen blijven genereren om de toekomstige wereldbevolking in welvaart te voeden.

Om te zorgen dat de biobased economy er komt, is het van belang dat men handelt en niet te afwachtend is. En dat is eigenlijk sprekers enige punt van kritiek op het advies van de SER; een gemis van een gevoel van urgentie. Nederland heeft een unieke combinatie van een goede logistieke infrastructuur: onder andere, zoals al genoemd door de heer Van Duyne, het Rotterdams industrieel havencomplex (de gateway to Europe!), topindustrie en topkennisinstituten. Nieuwe innovatieve vormen van cross-sectorale samenwerking zullen talloze innovaties tot stand brengen. Men moet niet afwachten tot alle barrières en vraagstukken volledig zijn opgelost en uitgekristalliseerd. Men moet nú, vandaag, beginnen. Met het goede gevoel van urgentie en een snelle start kan Nederland in Europa een voorsprong opbouwen op het terrein van de biobased economy, een voorsprong die Nederland geen windeieren zal leggen. Natuurlijk roepen sommige aspecten van de biobased economy op dit moment ook vragen op: Is het wel duurzaam? Worden met een biobased economy de doelstellingen gehaald voor CO₂ reductie en hernieuwbare energie? Is in een biobased economy voedselzekerheid gewaarborgd? Hoe zit het met de gevolgen in de ontwikkelende landen en de biodiversiteit? Is er wel voldoende biomassa beschikbaar? En is men technologisch in staat om reststromen hoogwaardig om te zetten tot andere producten? Allemaal vragen die beantwoord moeten worden, maar waar men niet eeuwig over kan discussiëren en rapporten over kan schrijven. Dat helpt niet. Gewoon beginnen en binnen verstandige randvoorwaarden een biobased economy opbouwen is een beter recept. Wel moet men met elkaar in gesprek blijven om goed risicomanagement uit te oefenen.

In dat verband vroeg spreker zich af: stel dat de SER zo'n twintig jaar geleden gevraagd was een advies te geven over internet en de interneteconomie. Hij denkt dat dit tot een verdeeld advies had geleid of dat de SER wellicht internet en de interneteconomie had afgewezen. Want vanuit het toenmalig perspectief was de verwachting geweest dat internet tot werkloosheid leidt, dat werknemers eindeloos moeten worden omgeschoold naar computergebruik, dat internet waarschijnlijk te veel energie gebruikt, en wat te denken van kinderarbeid en beveiliging van de privacy en van de arbeidsomstandigheden. Het voorbeeld klinkt wat gechargeerd, maar terughoudendheid voor revolutionaire veranderingen laat zich dikwijls verklaren doordat de toekomst gezien wordt vanuit het dan geldende technologisch en maatschappelijk perspectief en veelal wordt geëxtrapoleerd. Daarvan zijn talloze voorbeelden te noemen. Die beperking bemoeilijkt het 'out of the box'-denken en het optimisme dat er voor de problemen weer nieuwe oplossingen komen die men zich op dat moment nog niet kan voorstellen. Zo zal het, is sprekers stellige overtuiging, ook gaan met de biobased economy. Met Nederlandse landbouwkennis kan de landbouwopbrengst in bijvoorbeeld Ethiopië met een factor 4 worden verhoogd. En met een Nederlandse boer aan het roer, met een fac-

tor 7. Men is nu al in staat om enkele van de zogenaamde *chemical building blocks* volledig biobased te fabriceren. De kennisinfrastructuur heeft al diverse nieuwe biobased technologieën en producten ontwikkeld. Maar belangrijker nog, er zijn al industriële platformen operationeel waar bijvoorbeeld de Agro-, Chemie- en de Papiersector samenwerken om grondstof- en reststromen te valoriseren naar hoogwaardige bouwstoffen voor voedsel, veevoer en chemie en ook het Dutch Biorefinery Cluster bouwt nu al aan doorbraaktechnieken om gezamenlijk kringlopen daadwerkelijk te sluiten. Niet dat deze twee voorbeelden al de oplossingen bieden voor alle kwalen, maar het geeft aan dat er nog een enorm innovatiepotentieel en ontwikkelingperspectief is waardoor mogelijke knelpunten in een biobased economy al zullen zijn verdwenen voordat ze zijn ontstaan. In dat licht had spreker het biobased-advies van de SER nog graag wat enthousiasmerender en optimistischer gezien en met meer nadruk op het zetten van concrete stappen en het ondernemen nu.

Los van sprekers opmerkingen, is het bedrijfsleven zeer happy met dit advies. De biobased economy staat ook aan ondernemerszijde centraal. Men staat aan de vooravond van een kleine industriële revolutie op weg naar een verduurzaming van de economie. Spreker hoopt dat het kabinet enthousiast op dit advies zal reageren en dat met het kabinet afspraken kunnen worden gemaakt die nodig zijn voor de verdere agenda voor de biobased economy, met de nadruk op het zetten van concrete stappen in de komende jaren.

Hoopgevend is de reactie van minister Verhagen op een kamerbreed aanvaarde motie tijdens de recente begrotingsbehandeling van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), waarin de minister werd opgeroepen de biobased economy te benutten in de transitie naar duurzame energie. De minister antwoordde dat de biobased economy een wenkend perspectief biedt voor Nederland en dat juist het koppelen van ecologie en economie een krachtige manier is om de Nederlandse economie structureel te versterken en tegelijk een bijdrage te leveren aan zowel vermindering van de milieubelasting van het energiegebruik alsook de vermindering van afhankelijkheid van fossiele bronnen. Minister Verhagen zag de motie dan ook als een ondersteuning van zijn beleid.

Spreker rondt zijn betoog af met een oproep om aan de slag te gaan; er is zijns inziens een hele hoop te winnen.

De voorzitter De voorzitter dankt de heer Hartvelt voor zijn enthousiaste, positieve en optimistische bijdrage en feliciteert hem met zijn debuut in de raad.

Passchier Het advies over de biobased economy raakt, aldus mevrouw Passchier, een uitdagend vraagstuk en een wenselijk toekomstperspectief: het verduurzamen van de Nederlandse economie. Het toewerken naar een biobased economy brengt, zo opent de SER in de samenvatting van het advies, het perspectief van een groene grondstoffeneconomie met gesloten kringlopen dichterbij en kan zo in belangrijke mate bijdragen aan een meer duurzame economie. Dat past prima in de visie van de drie vakcentrales, namens wie spreekster vandaag het woord voert.

De vakcentrales ondersteunen het advies gaarne. Naarmate er meer bekend wordt over het onderwerp gaan mensen enthousiaster reageren. Duurzame ontwikkeling, dat is het voortdurend sleutelen aan en verbeteren van het delicate evenwicht tussen de draagkracht van de aarde, de P van Planet, de belangen van mensen wereldwijd in hun rol van bewoner, consument en werknemer, de P van People en de belangen van het bedrijfsleven, de P van Profit. Het is ook deze keer de Commissie DUO gelukt om met respect voor alle belangen tot een unaniem advies te komen.

Door de vertegenwoordigers van werkgevers- en brancheorganisaties, natuur- en milieuorganisaties en de vakbeweging is in en om de commissie geïnvesteerd

in het serieus verkennen van alle belangen en hoe daaraan recht te doen. Dat is een vakbondscompliment waard en spreekster wil zelf hier ook een extra woord van dank uitspreken voor de collega's van de drie vakcentrales die daaraan hard getrokken hebben.

Alle partijen hebben winst geboekt. Soms liggen belangen en visies van partijen ver, en te ver uiteen, maar met betrekking tot de verduurzaming van de Nederlandse economie, herkennen alle partijen een gemeenschappelijk belang om stappen vooruit te zetten.

De gezamenlijke winst in dit advies is het appél om te kiezen voor een kwaliteitsstrategie ten aanzien van alle drie de P's. Maar daarmee is men er nog niet. Dit is een eerste stap richting verduurzaming van sectoren. Deze intentie hebben de vakcentrales gezamenlijk met werkgevers en natuur- en milieuorganisaties afgesproken in het vorige advies *Meer werken aan duurzame groei*.

Het gaat bij de biobased economy nu vooral om investeren in innovatie, scholing, onderzoek en ontwikkeling en het onderwerp raakt daarmee de ambitie om Nederland als kennisland te profileren. Daarmee komt ook de factor arbeid prominent in beeld. Immers, het noodzakelijke transitieproces vraagt om aandacht voor goede arbeidsverhoudingen in de hele keten, om draagvlak en het voorbereiden van ondernemers en werknemers. Want de uiteindelijke verandering vindt plaats op de werkvloer.

Koplopers in een duurzame economie en nieuwe ontwikkelingen zoals de biobased economy, verdienen ondersteuning, want dit antwoord op de crisis lijkt de SER, in tegenstelling tot diverse anderen, getuigen van gevoel voor de goede richting en een gezond eigenbelang. Het dient de winst van ondernemingen, zet in op kennis en innovatie, biedt perspectief op behoud van of uitbreiding van werkgelegenheid en maakt de wereld een beetje meer duurzaam. En, ook niet onbelangrijk, het kan nieuwe economische dynamiek brengen in een aantal krimpregio's, een onderwerp waarover de SER zich op dit moment ook beraadt.

Nederland moet het hebben van innovatie en kwaliteit. Het kabinetsbeleid zet in op een economisch beleid gericht op die sectoren waar Nederland goed in is, zogenaamde 'topgebieden'. De vakcentrales gaan er natuurlijk wel van uit dat de werkgeversorganisaties ook deze keer hun invloed richting het nieuwe ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie aanwenden om ervoor te zorgen dat de biobased economy tot dat topgebiedenbeleid gaat behoren. De SER zet hierbij terecht in op een kwaliteitsstrategie en het zal niet verbazen dat dan de vakbeweging zich vooral afvraagt wat dit voor mensen betekent; voor de werknemers op de werkvloer. En dat doet men niet voor niets. Het belang van sociale aspecten bij transitiebeleid, van het employable en toekomstgericht scholen van werknemers, het belang van kenniswerkers voor de Nederlandse economie wordt zo langzamerhand wel breed onderkend, maar blijft ook onderbelicht. Dat vraagt niet om meer woorden, maar om meer daden met betrekking tot de sociale kant van duurzaamheid. En dat overstijgt een enkel SER-advies. Daarvoor moeten partijen, organisaties en platforms, sectoren en branches, werkgevers en werknemers actief worden. En ook de overheid, al zou spreeksters suggestie zijn om daar niet op te wachten. Eén van de aanbevelingen uit het advies is het initiatief voor een werkconferentie, met dank aan de SER voor de bereidheid om dit initiatief mede te willen organiseren. Daarmee geeft de SER ook het signaal dat hij het werken aan verduurzaming van de Nederlandse economie serieus neemt en het niet laat bij een door de overheid gevraagd papieren advies alleen. Dit adviestraject lijkt als testcase dus geslaagd, maar 'the proof of the pudding is in the eating'; en dat zijn nog twee P's erbij. In de aangekondigde werkconferentie zal worden geprobeerd om een aantal belanghebbende partijen en sectoren bij elkaar te brengen om te bespreken wat de kwaliteitsagenda voor een biobased economy in de komende jaren zou moeten gaan inhouden. Spreekster kan niet voldoende benadrukken hoe belangrijk kennis en scholing is en dus is er ook aandacht voor het onderwijs. Dan gaat het niet alleen om het aanleren

van nieuwe technologische kennis, maar ook om versterking van vaardigheden om zelfbewust en kritisch te kunnen blijven werken in de organisaties van de toekomst en om te kunnen gaan met duurzame productiewijzen. New skills for new jobs in brede zin.

Als biobased betekent dat er nieuwe ketens en samenwerkingsverbanden zullen ontstaan, dan zal nieuwe kennis en scholing ook meer sectoroverstijgend moeten worden georganiseerd en gefinancierd. Voor Nederland als kennisland is behoud van kenniswerk en kenniswerkers een belangrijk aandachtspunt. Toch wordt men geconfronteerd met uitstoot van kenniswerkers en verlies van banen in sectoren zoals farmacie en medische technologie ten gevolge van overnames en outsourcing. Een vraag die bij de vakorganisaties leeft en die op de werkconferentie zal worden ingebracht, is of de ontwikkeling van biobased technology een nieuw perspectief kan bieden voor kenniswerkers die in andere sectoren nu en in de toekomst hun werk dreigen te verliezen.

Nederland staat ook bekend om zijn relatief goede arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaarden. Laat Nederland ook in de toekomst daarin nationaal en internationaal voorop blijven lopen. Nederland is geen gesloten economie maar ondergaat sterk de voor- en nadelen van globalisering. Eigendomsverhoudingen in bedrijven veranderen, nieuwe internationale ketens ontstaan en dat vraagt van Nederland een aanpassing wil men internationaal een rol van betekenis blijven spelen. De vakbonden kiezen voor een duurzaam bedrijfsleven, continuïteit van ondernemingen, een cultuur waarin werk een belangrijke factor is in de emancipatie en ontplooiing van mensen en waarin mensen zo veel mogelijk gelijke kansen krijgen om mee te doen. De factor arbeid is in de Nederlandse economie een duurzame productiefactor, daar investeert men dus in. Maar ook hier, zelfs hier, komt 'indecent work', onwaardig werk voor dat om verbetering vraagt. De vakbeweging zal de vinger op de zere plek blijven leggen, ook in de biobased keten hier en wereldwijd, als daarvoor aanleiding bestaat. Het referentiekader hiervoor is, zoals ook in het advies aangegeven, onder andere het tripartiete beleidsprogramma 'Decent work', of zoals dit in FNV-kringen heet 'gewoon goed werk', door de ILO ontwikkeld op basis van de resolutie 'Social justice for a fair globalisation', zoals aangenomen in 2009. Decent work gaat over veel: werkzekerheid, een behoorlijk loon, veilig en gezond werk, het recht om je te organiseren in een vakbond, het recht op een menswaardige behandeling, respect en ook het recht op werk waarin je je talenten kunt ontwikkelen. In zijn rapport van 2010 waarschuwt de directeur-generaal van de ILO, Somavia, voor het risico van economisch herstel zonder sociaal herstel en zonder herstel van werkgelegenheid. Overheid en werknemers zullen volgens hem keuzes moeten maken tussen menselijke waarde en marktwaarde, tussen speculatieve en productieve investeringen. Hoe valt te verzekeren dat die keuzes worden gemaakt met in achtneming van waardevolle arbeid en stabiele arbeidsverhoudingen, zowel hier als elders? Het is denkbaar dat de kosten van de crisis vooral door de onderkant, en in toenemende mate ook door de middengroepen worden betaald, in de vorm van slechtere arbeidsvoorwaarden en omstandigheden voor werkenden of een hoge economische druk op kleine ondernemingen. Hoe valt dit afweten te voorkomen? Als men kiest voor duurzaamheid, zal men ook op sociaal gebied moeten gaan voor een kwaliteitsagenda.

Zijn werknemers zelf wel klaar voor duurzaamheid, voor een biobased economy? De vakcentrales vinden dat werknemers ook een eigen verantwoordelijkheid dragen, bijvoorbeeld om hun eigen werkplek te verduurzamen. Dat vinden steeds meer werknemers zelf ook. Maar tegelijkertijd is er op de werkvloer nog veel te winnen en te verdienen als het aankomt op een veilige, gezonde, milieuvriendelijke en sociaal duurzame, inclusieve werkomgeving; en vervolgens als het gaat om het verbeteren van productie en organisatieprocessen in een duurzame richting. Vakbondsgroepen en ondernemingsraden kunnen daarbij een belangrijke partner zijn van de onderneming en de stem van werknemers van onderop laten

doorklinken. Voor veranderingen in een onderneming zijn commitments vanuit de top en draagvlak op de werkvloer immers beide noodzakelijke voorwaarden. Ongetwijfeld moet er nog veel gebeuren en zijn er terechte, of niet-terechte weerstanden en knelpunten te overwinnen. In dit verband wijst spreekster op het ingediende amendement, waarin de vakorganisaties zich kunnen vinden. Het is duidelijk dat het gaat over knelpunten die worden ervaren in bepaalde sectoren en die sectoren zullen kritisch worden gevolgd in de wijze waarop zij met de kanttekeningen omgaan. Maar er zijn op veel plaatsen ook medestanders te vinden, ook op de werkvloer. De vakorganisaties zeggen: zoek ze op, betrek ze en daag ze uit om met ideeën te komen, mee te denken en het gelijk van de praktijk in te brengen.

Wordt het na een groene Sinterklaas ook een groene Kerst dit jaar? De Sint heeft het initiatief van koplopers zoals Verkade eindelijk overgenomen en is met zijn chocoladeletters dit jaar al voluit voor het groen gegaan. Eerlijke cacao binnen handbereik en straks ook de hazelnoten.

Buiten sneeuwt het vandaag, maar voor de vakorganisaties mag het ook best een groene Kerst worden.

Namens de werknemersorganisaties wenst spreekster allen prettige feestdagen en een nog veel duurzamer 2011.

De voorzitter De voorzitter dankt mevrouw Passchier voor haar goede wensen en complimenteert ook haar met haar debuut in de SER.

Grapperhaus De heer Grapperhaus voert het woord namens de kroonleden. Aanhakend bij 'de groene Kerst van mevrouw Passchier' geeft hij aan dat op weg naar de SER bij hem de gedachte opkwam dat wanneer in de sfeer van de biomassa iets gedaan zou kunnen worden met sneeuw, daarmee waarschijnlijk deze winter een mooie start gemaakt zou kunnen worden. Spreker uit allereerst zijn grote waardering voor de commissie die het advies heeft opgesteld. Ook een groot compliment in de richting van het secretariaat acht hij volledig op zijn plaats. Algemeen bekend is dat zeer veel van de intellectuele arbeid bij de adviezen wordt geleverd door het secretariaat. Hij maakt het compliment wat nadrukkelijker omdat Nederland op dit moment niet echt gezegend is met een kabinet dat een enorme hoeveelheid biomassa in zijn duurzaamheidsprofiel heeft. Het is daarom goed dat de SER juist nu met dit advies komt; over een onderwerp waarbij overigens ook een aantal pijnlijke dilemma's spelen.

Voor Nederland biedt een op de biomassa gebaseerde economie veel kansen. Er is een aantal belangrijke sectoren – de agro-industrie, de chemie, de papier-industrie en de logistieke sector – die sterk zijn ontwikkeld en dat biedt mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven op de markten voor schone technologie. Dat biedt werkgelegenheidsperspectief, vooral in de chemie. Dat kan, zo heeft spreker begrepen, tot 2030 resulteren in zo'n 12 procent (met circa 10.000 banen) extra werkgelegenheid. Maar ook in de landbouw gaat het om een aanzienlijke toename, mogelijk zelfs een verdubbeling, van de werkgelegenheid met ruim 10.000 banen. Aan de hiermee gepaard gaande verschuiving van de werkgelegenheid wordt in het advies expliciet aandacht besteed. Denkend aan de Rotterdamse haven met zijn petrochemie, kunnen er, aldus spreker, bij een afnemend belang van petrochemie veel banen verloren gaan. Omschakeling naar een biobased economy zou juist daar een grote kans kunnen bieden.

Een tweede grote kans biedt de CO₂-reductie. Met de inzet van biomassa zal Nederland kunnen voldoen aan een belangrijk deel van de nationale Europese doelstellingen op dat terrein. Een derde belangrijke bijdrage is de kwaliteit van de Nederlandse economie: producten met een hogere toegevoegde waarde, schone productieprocessen en hoogwaardige werkgelegenheid. De ontwikkeling van de biobased economy past in ieder geval bij de door allen gedeelde ambitie om weer uit te groeien tot een dynamische kenniseconomie.

De cijfers vertonen hier en daar nog wat 'trillende metertjes', maar het is overduidelijk dat er grote kansen liggen. Bedrijven zien die kansen en investeren erin; regio's zien ook kansen en in Rotterdam is bijvoorbeeld een toename van de capaciteit van bioraffinage, in Zeeland de inzet op algenteelt en Noord-Nederland ziet de kansen voor de daar ontwikkelde Energy Valley. Een mooi nieuw elan en mooie plannen, maar ook hier moet ervoor worden gewaakt dat men niet te snel tevreden is. Soms krijgt spreker de indruk dat men nog te veel in de situatie zit waarin de ontwikkelingen gedragen worden door individuele voortrekkers en belangengroepen. Partijen in de polder zullen echter de handen in elkaar moeten slaan om echt meters te gaan maken.

Hoe moet men de kansen benutten? In de eerste plaats met een structurele aanpak van de innovatie. Een structurele innovatieaanpak betekent dat de focus gericht moet zijn op hoogwaardige toepassing van biomassa en vooral chemie en materialen. Met het huidige stimuleringsbeleid wordt een kunstmatige markt voor laagwaardige toepassing zoals energie gecreëerd. De hoogwaardige toepassing wordt daarmee op achterstand gezet en daar moet wat aan gedaan worden.

Niet alles kan aan de markt worden overgelaten. In het kader aan het begin van het advies is goed samengevat wat er nodig is om die biobased economy zich te laten ontwikkelen en daar hebben de sociale partners, met of zonder kroonleden, nog behoorlijk wat op hun bordje liggen.

Toepassingen van biomassa moeten in elk geval duurzamer zijn dan wat het vervangt. Daarmee stuit spreker bij lezing van het advies op een van de grootste dilemma's: het dilemma van de 'indirect land use change'. Spreker ervaart het als een voorrecht dat hij vandaag de gelegenheid krijgt te spreken over een onderwerp op een terrein, waarvan algemeen bekend is dat hij niet behoort tot de tien grootste deskundigen in Nederland. Omdat hij daar een dilemma ziet waar men – ook nu de ideeën over een biobased economy meer postvatten – nog niet helemaal uit is. Spreker duidt op het probleem van het inzetten van natuurgebieden in bepaalde streken voor andere doeleinden, namelijk voor extra landbouwgrond ten behoeve van de ontwikkeling van de biobased economy. Daar heeft men, zoals onder meer blijkt uit de zeer overzichtelijke bijlage 2 bij het advies, nog geen antwoord op. Het zoeken naar oplossing voor de dilemma's die uit de indirect land use change voortvloeien, ziet spreker als een van de grootste uitdagingen voor Nederland. Dat zijn oplossingen die nauw raken aan de vraag hoe prioritair met die uitwisseling van gronden moet worden omgegaan. Er dient naar de mening van spreker gezocht te worden naar structurele oplossingen voor de mogelijke armoedeproblemen die kunnen ontstaan in streken waar indirect land use change gaat plaatsvinden. Spreker roept het kabinet en alle geledingen binnen de SER op om daarover diepgaand en zorgvuldig met elkaar door te denken.

Er is nu de Commissie IMVO – Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen – en spreker bepleit dat die SER-commissie een voortrekkersrol gaat vervullen bij het verder denken, en stimuleren van het denken, over de oplossing van dit grote dilemma.

Meer chemie tussen groen en groei betekent ook dat men overgaat van een biobased naar een meer sociale economie. Dat betekent dat werknemers goed begeleid en bijgeschoold moeten worden om in die economie te kunnen functioneren. Op weg naar Den Haag luisterde spreker naar een lang interview met de heer Jan Lathouwers van het NCP. Daarin kwam onder meer aan de orde het enorme aantal mensen dat in de komende jaren in de zorg nodig zal zijn. Mochten er nog mensen overblijven op de arbeidsmarkt, dan zou het een goede zaak zijn om te bezien of zij zo veel mogelijk kunnen bijscholen in de richting van de biobased economy.

Voordat spreker zijn betoog afrondt, wil hij iets zeggen over de Kerstgedachte. In zijn gezin is het gebruikelijk dat tijdens de Kerst het spel monopoly wordt gespeeld. En aangezien het een gezin is met een aantal ego's, loopt er regelmatig een kind weg dat na een tijdje weer terugkomt. Dat gaat ieder jaar nog goed, maar toch vraagt sprekers echtgenote regelmatig of het niet beter zou zijn het volgend jaar een ander spel te bedenken. Bij lezing van het advies stuitte spreker op de ronde tafel voor verduurzaming van sojabonen; hij bedacht zich dat dat misschien ook een soort gezelschapsspel is dat zich uitstekend als alternatief voor de Kerst in familiekring zou lenen.

Spreker herhaalt zijn complimenten in de richting van degenen die het advies hebben opgesteld. Hij sluit af met een oproep aan het kabinet, dat een buitengewoon matig duurzaamheidsprofiel heeft. Er liggen hier kansen voor het kabinet om een ontwikkeling in gang te zetten die het eigen duurzaamheidsprofiel zou kunnen verhogen.

De voorzitter

Van Duyne

De voorzitter dankt de heer Grapperhaus voor zijn betoog en geeft het woord vervolgens aan de heer Van Duyne die allereerst – op verzoek van de heer Akkerman die vandaag helaas niet aanwezig kon zijn – een bijdrage voorleest van de Stichting Natuur en Milieu:

“Natuur en Milieu vindt de grote winst van dit advies dat sociale partners erkennen dat de biobased economy twee kanten heeft. Een positieve kant omdat het ons kan helpen efficiënt en duurzaam met grondstoffen om te gaan, iets wat zeker gezien de toenemende schaarste aan grondstoffen essentieel is om als Nederland ook in de toekomst een krachtige economie en een hoog niveau van welvaart te kunnen handhaven. En een kant die het risico zichtbaar maakt van het al te enthousiast en naïef inzetten op biobased economy, omdat de milieuwinst van een heel aantal grondstoffen die gebruikt worden in de biobased economy niet altijd evident is. Met name is het belangrijk dat de sociale partners samen met milieuorganisaties nu duidelijk vaststellen dat de overheid de biobased economy alleen kan ondersteunen als die zich ontwikkelt binnen de draagkracht van de aarde. Het toepassen van biomassa moet, zo concluderen we samen, evident bijdragen aan CO₂-winst over de hele keten en niet tot directe en indirecte negatieve milieueffecten hier in Nederland en in andere landen leiden. Goed dat in dit verband de indirect land use expliciet wordt benoemd. Bovendien is het belangrijk en uitstekend vast te stellen dat de ngo's en de sociale partners vinden dat de bedrijven absoluut transparant moeten zijn over de herkomst van de biomassa. Richting overheid en richting consumenten en maatschappelijke organisaties is er aanvullend beleid nodig om die duurzaamheid te waarborgen. Wat ons als milieuorganisaties betreft kunnen wij, nu we dit gezamenlijk advies bijna hebben vastgesteld, stellen: nu alleen de overheid nog. We rekenen erop dat we samen met werkgevers en werknemers onze gezamenlijke visie op de duurzame ontwikkeling van de biobased economy ook kunnen overbrengen op het nieuwe kabinet.”

Timmerhuis

Van Duyne

De opmerking van de heer Van Duyne dat dit de eerste keer is dat bij een SER-advies niet alleen de Vereniging Natuur en Milieu betrokken was, maar ook Milieudefensie, wordt door mevrouw Timmerhuis weersproken. Dat laat onverlet, aldus de heer Van Duyne, dat de heer Van der Naald van Milieudefensie een zeer positieve bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van dit advies.

Spreker is blij met de bijdragen van werkgevers- en werknemerszijde en die van de kroonleden. De heer Hartvelt merkte op dat de SER misschien wat enthousiaster had kunnen zijn. Zelf vindt spreker dat dat enthousiasme er wel degelijk is, maar ook hij vindt dat er nu concreet aangepakt moet worden, zoals vandaag ook betoogd door alle sprekers. De door mevrouw Passchier gemaakte opmerkingen onderschrijft spreker gaarne en ook hij ziet enorm uit naar de te houden werkconferentie, waarin op constructieve wijze het vervolgtraject aan de orde kan komen. Het initiatief kwam vanuit de groep en werd onmiddellijk door allen omarmd.

Spreker dankt alle sprekers voor hun waardering en steun voor het advies. Tijdens het op zich zeer positief verlopen traject heeft het secretariaat bijzonder veel werk moeten verzetten. Met grote voortvarendheid is men steeds aan de slag gegaan met suggesties die het advies verder hebben verbeterd. De samenwerking tussen de commissie, de redactiegroep en het secretariaat heeft, zo kan spreker uit volle overtuiging zeggen, uitstekend gewerkt.

Spreker meent dat het SER-advies een goede basis is voor het vervolg. De SER roept niet alleen de overheid op, maar ook het georganiseerde bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en sectoren om de biobased economy tot een succes te maken. Men is op de goede weg, maar er moet nog veel werk verricht worden. Gerichte investeringen zijn noodzakelijk en alleen in samenwerking zal deze ontwikkeling tot succes kunnen leiden.

De voorzitter

De voorzitter dankt de commissie van voorbereiding en het secretariaat. Na te hebben vastgesteld dat er geen behoefte bestaat aan een reactie in tweede termijn, stelt hij het ingediende amendement aan de orde. Nadat de raad unaniem met het geamendeerde advies heeft ingestemd, concludeert spreker dat het advies tot stand is gekomen in een constructief debat tussen alle betrokken partijen, waaronder de milieubeweging. Het advies is nuchter van toonzetting, evenwichtig, gericht op integraal en geïntegreerd beleid en is, naar de mening van spreker, een mooi vervolg op de eerdere duurzaamheidsadvisering door de SER. Voorts biedt het advies een uitstekende aanloop voor de werkconferentie. Spreker uit zijn waardering voor de specifieke vormgeving van het advies. Het advies is korter dan in SER-kring gebruikelijk, wat spreker ervaart als een belangrijke plus, terwijl ook de samenvatting buitengewoon hanteerbaar en bruikbaar is. Spreker maakt gaarne melding van het feit dat ook de regionale organisaties van de SER in onder meer Noord-Nederland en Zeeland een zeer nuttige bijdrage aan het advies hebben geleverd. Ook op dat terrein is er, zo meent hij, een geslaagd precedent gecreëerd.

6. Rondvraag

Teulings

De heer Teulings feliciteert de voorzitter met de succesvolle afronding van de vergadering. Het doet hem buitengewoon veel deugd om vast te kunnen stellen dat er acht leden van de vakbeweging, zeven vertegenwoordigers van werkgevers en de vrijwel voltallige geleding van kroonleden aanwezig zijn. In het licht van de actuele discussie lijkt hem dat een belangrijke constatering.

De voorzitter

De voorzitter dankt de heer Teulings voor zijn opmerking, hij wenst de familie Grapperhaus met Kerst een genoeglijk monopolyspel en wenst allen plezierige feestdagen.

Vervolgens staat spreker stil bij een belangrijk moment voor de raad, namelijk het feit dat dit de laatste vergadering is van iemand die hij als een hoofdrolspeler in de wereld van de overlegeconomie zou willen beschouwen, te weten mevrouw Lia Nuijens. Zij gaat met pensioen en hoewel dat nog even duurt, is dit wel haar laatste raadsvergadering. Met spreker betreurt de raad dat ten zeerste en als blijk daarvan overhandigt hij mevrouw Nuijens een boeket bloemen. Met applaus onderschrijft de raad de woorden van dank en waardering in de richting van mevrouw Nuijens.

Na de raadsleden te hebben uitgenodigd voor de werklunch, sluit spreker de vergadering.